

DOI: <https://doi.org/10.22034/isqs.2026.52012.2410>
Print ISSN: X2588-414
Online ISSN: X2783-5081
Pages: 29-54

Received: 2025.5.27
Accepted: 2025.12.3

Original Research

A Comparative Semantic Study of *Idhāʿah* in the Holy Qur'an: Emphasizing Concepts Related to Information Dissemination

Rahman Osharieh¹

Associate Professor, Department of Qur'anic Exegesis,
Faculty of Qur'anic Sciences, University of Qur'anic
Sciences and Teachings, Qom, Iran

Fereshteh Mohammadi² *

Ph.D. Candidate in Comparative Qur'anic Exegesis,
Department of Qur'anic Sciences and Hadith, Faculty of
Qur'anic Sciences, University of Qur'anic Sciences and
Teachings, Qom, Iran (Corresponding Author)

Introduction

Semantics has become one of the principal branches of linguistics since the beginning of the twentieth century and has acquired a prominent position in contemporary academic research. As the discipline devoted to the systematic study of meaning, it may appropriately be described as the science of meaning (Qā'imī-Niyā, 2020, p. 14).

¹ oshryeh@quran.ac.ir

² Mohammadi1993.1372@gmail.com

Modern semantic studies place particular emphasis on the conceptual relationships among lexical items. Scholars in this field maintain that the precise meaning of a lexical item cannot be fully understood in isolation; rather, it must be examined within the network of semantic relations that connects it with other words in the language (Bāqerī, 1995, p. 296).

Among contemporary scholars, Toshihiko Izutsu was the first to apply semantic methodology systematically to the study of the Qur'an. He argued that Qur'anic vocabulary should not be interpreted independently, but rather within the comprehensive semantic system of the Qur'an itself. According to Izutsu, a profound understanding of Qur'anic concepts can only be achieved through identifying the conceptual relationships among Qur'anic lexical items. Consequently, notions such as *semantic fields* and *semantic relations* have become fundamental analytical tools in Qur'anic studies. These concepts refer to groups of words that share a common conceptual domain and collectively express a unified semantic framework (Izutsu, 1981, p. 25).

The Qur'an contains numerous lexical items that convey meanings associated with dissemination, diffusion, disclosure, proclamation, and manifestation. A precise understanding of these concepts requires an exploration of the semantic layers embedded within the Qur'anic discourse. Accordingly, the present study seeks to elucidate the subtle semantic distinctions among the lexical items belonging to the semantic field of *idhā'ah*, thereby providing a more comprehensive understanding of one of the Qur'an's key concepts concerning information dissemination, public communication, and social responsibility.

The term *idhā'ah*, derived from the Arabic root *adhā'a*, denotes the rapid and widespread dissemination or disclosure of information. Examining this concept within the Qur'anic context contributes to a deeper understanding of the Qur'anic perspective on individual and collective responsibility in handling confidential as well as publicly accessible information.

Materials & Methods

To achieve this objective, the study first examines the lexical meanings of the terms belonging to this semantic field. It then undertakes a comparative semantic analysis to identify the similarities and distinctions between these lexical items and *idhā'ah*. Through reconstructing the conceptual network that links these terms, the study seeks to provide a comprehensive account of the semantic functions and contextual significance of *idhā'ah* in the Qur'an.

Within the socio-cultural context of Muslim societies, the dissemination of information and the disclosure of news have consistently been associated with ethical and social considerations. From the Qur'anic perspective, the communication of information should be governed by knowledge, responsibility, and the preservation of the public interest. Consequently, examining lexical items such as *idhā'ah* not only clarifies their semantic nuances but also contributes to a more precise understanding of communicative ethics in the contemporary era of mass media and

digital social networks, where the unprecedented speed of information transmission has made the ethical principles of disclosure, confidentiality, and trustworthiness increasingly significant.

Discussion & Results

Lexical items such as *ishā'ah*, *izhār*, *ibrāz*, *ibdā'*, *ijhār*, *i'lān*, *iṣdā'*, and *bayān* exhibit the closest semantic affinity with *idhā'ah*. The findings of this study demonstrate that *ishā'ah* denotes dissemination characterized by breadth and widespread diffusion. *Izhār* refers to the disclosure of concealed matters or the manifestation of victory and supremacy. *Ibrāz* signifies bringing an entity forth from its previous state into a tangible and perceptible form. *Ibdā'* is employed in contexts where the disclosure of information is not preceded by deliberate intention or prior volition. *Ijhār* conveys the notion of open, explicit, and unreserved expression. *Iṣdā'*, literally meaning "to split" or "to cleave," conveys the idea of making something openly manifest with decisiveness. *Bayān* emphasizes clarity, elucidation, disclosure, and manifestation. Although these lexical items belong to the same semantic field and share significant conceptual relationships with *idhā'ah*, each possesses distinctive semantic features and subtle nuances that differentiate it from the others.

Conclusion

The semantic analysis of the lexical items associated with *idhā'ah* in the Qur'anic verses demonstrates that these terms do not uniformly denote the concepts of manifestation or dissemination in an absolute sense. Rather, each lexical item conveys these meanings through distinctive semantic features and contextual constraints, resulting in nuanced differences in meaning and usage.

For instance, *ishā'ah* is associated with the notions of diffusion, expansion, and propagation, all of which presuppose manifestation as an essential consequence. By contrast, *idhā'ah* primarily emphasizes the widespread dissemination of information accompanied by its public disclosure. Likewise, *iṣdā'*, literally meaning "to split" or "to cleave," retains the fundamental sense of opening or breaking apart, from which the notion of manifestation and disclosure is semantically derived.

Among the lexical items examined, *bayān* occupies a distinctive position. In addition to denoting explicit speech and manifestation, it inherently conveys the concepts of clarification, distinction, and intelligibility—semantic components that are not equally prominent in the other related terms.

Similarly, *i'lān* signifies making known what exists in one's mind or inner self and generally refers to public declaration without necessarily implying verbal articulation. In contrast, *ijhār*,

derived from the root *jahr*, denotes complete and explicit manifestation through audible and open verbal expression, thereby representing a more intensive degree of disclosure.

The distinction between *ibrāz* and *ibdā'* is likewise significant. *Ibrāz* refers to bringing something from concealment into an observable and tangible state, thereby emphasizing the manifestation of a previously hidden characteristic. Furthermore, when *izhār* is followed by the preposition '*alā*', it conveys the additional meanings of superiority, dominance, and making something prevail or become known, distinguishing it semantically from *ibdā'*, *ibrāz*, and *i'lān*.

Another noteworthy finding is that the Qur'anic expressions '*alāniyah*' and '*i'lān*' generally denote manifestation when accompanied by prior intention and deliberate volition. This reflects the Qur'an's recognition of human intentionality as an essential element in the processes of disclosure and social communication.

Overall, the present study demonstrates that these lexical items extend beyond their shared meanings of manifestation and disclosure. Each contributes a distinct semantic dimension that enriches the Qur'anic conceptualization of communication, information dissemination, and human interaction. Consequently, identifying the subtle semantic distinctions among these terms not only enhances the understanding of the Qur'an's lexical system but also provides valuable insights into its ethical teachings concerning communication, public responsibility, and the appropriate dissemination of information.

Keywords

Idhā'ah; Comparative Semantic Analysis; Information Dissemination; Qur'anic Semantics

DOI: <https://doi.org/10.22034/isqs.2026.52012.2410>

شاپای چاپی X2588-414
شاپای الکترونیکی X2783-5081
صفحات: ۵۴-۲۹

دریافت: ۱۴۰۴/۳/۶

پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۱۲

مقاله پژوهشی

تحلیل تطبیقی معناشناختی «إِذْأَعَه» در قرآن کریم با تأکید بر مفاهیم حوزه انتشار اطلاعات

دانشیار، گروه تفسیر، دانشکده علوم قرآنی قم، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران

رحمان عشریه^۱

دانشجوی دکتری تفسیر تطبیقی، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم قرآنی قم، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

فرشته محمدی^۲

چکیده

اولین گام در جهت دستیابی به معارف قرآن، بررسی دقیق معانی واژگانی آن است. با گسترش رویکردهای معناشناختی در پژوهش های قرآنی، روشی نوین در این حوزه شکل گرفته که هدف آن کشف لایه های پنهان

¹ oshryeh@quran.ac.ir

² Mohammadi1993.1372@gmail.com

معانی در آیات قرآن است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و تمرکز بر واژه «إِذَاعَه» به عنوان محور اصلی، به بررسی مقایسه‌ای این مفهوم با دیگر واژگان مرتبط در حوزه انتشار اطلاعات پرداخته است. واژگانی همچون «اشاعه»، «اظهار»، «ابراز»، «ابداء»، «اجهار»، «اعلان»، «اضداع» و «بیان» از جمله کلیدواژه‌هایی هستند که بیشترین اشتراک معنایی با «إِذَاعَه» را دارا بوده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که: «اشاعه» به انتشار همراه با گستردگی و توسعه دلالت دارد. «اظهار» به آشکارسازی امور پنهان یا بیان پیروزی و غلبه اشاره می‌کند. «ابراز» خروج شیء از حالت پیشین به شکلی ملموس و مشهود است. «ابداء» در مواردی به کار می‌رود که قصد یا اختیار قبلی در افشای اطلاعات وجود نداشته باشد. «اجهار» سطح آشکارسازی و بیان بی‌پرده را می‌رساند. «اضداع» به معنای شکافتن اشاره دارد. «بیان» بر وضوح، انکشاف و ظهور تأکید دارد. هر یک از این مفاهیم، با وجود پیوندهای معنایی، از تفاوت‌های ظریفی نیز برخوردارند.

واژگان کلیدی: إِذَاعَه، تحلیل تطبیقی، معناشناختی، انتشار اطلاعات

۱. مقدمه

علم معناشناسی یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی است که از آغاز قرن بیستم در مطالعات آکادمیک جایگاهی ویژه یافته است. این دانش به بررسی علمی معنا می‌پردازد؛ از این رو می‌توان آن را «دانش معنا» نامید (قائم‌نیا، ۱۳۹۹: ۱۴). در معناشناسی معاصر، توجه به روابط مفهومی میان واژگان اهمیتی چشمگیر دارد. صاحب‌نظران این حوزه بر این باورند که برای درک دقیق معنای یک واژه، باید آن را در چارچوب روابط درونی میان عناصر زبانی تحلیل کرد (باقری، ۱۳۷۴: ۲۹۶). ایزوتسو از نخستین اندیشمندانی بود که معناشناسی را در تحلیل واژگان قرآن کریم به کار بست. وی معتقد بود که واژگان قرآنی باید در بستر کلی دستگاه معنایی قرآن بررسی شوند و تنها از رهگذر کشف این روابط مفهومی می‌توان به درک ژرف‌تری از مفاهیم قرآنی دست یافت. بر همین اساس، اصطلاحاتی چون «روابط مفهومی» و «حوزه‌های معنایی» وارد تحقیقات قرآنی شدند. این مفاهیم ناظر بر هم‌نشینی واژگانی‌اند که بیانگر تصویری کلی و مشترک‌اند (ایزوتسو، ۱۳۶۱: ۲۵). در قرآن کریم، واژه‌های بسیاری وجود دارند که دلالت بر مفاهیمی چون انتشار، اشاعه و ظهور دارند. فهم دقیق این مفاهیم مستلزم

کاوش در لایه‌های معنایی آیات قرآن است. پژوهش حاضر بر آن است تا با تبیین ظرائف معنایی واژگان مرتبط با حوزه معنایی «اذاعه»، فهم روشن‌تری از یکی از مفاهیم کلیدی مرتبط با ارتباطات عمومی و مسئولیت‌های اجتماعی در قرآن ارائه دهد. واژه «إِذَاعَه» از ریشه «أَذَاعَ» به معنای افشای سریع و گسترده‌ی اطلاعات است. تحلیل این مفهوم در قرآن، به درک موضع این کتاب الهی درباره‌ی مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در برابر اطلاعات محرمانه یا عمومی کمک می‌کند.

پرسش اصلی این پژوهش آن است که: مؤلفه‌های معنایی واژه «إِذَاعَه» در قرآن چگونه در تعامل با مفاهیم مترادف یا متقابل شکل می‌گیرند؟ و با فرهنگ و جوامع چه ارتباطی دارند؟

در این راستا، ابتدا معنای لغوی واژگان مرتبط با این حوزه معنایی بررسی می‌شود. سپس با تحلیل تطبیقی، شباهت‌ها و تفاوت‌های این واژگان با «اذاعه» مشخص خواهد شد. این تحلیل می‌کوشد با ترسیم شبکه‌ی مفهومی این واژگان، به ارائه‌ی تصویری روشن از کارکردهای معنایی واژه «اذاعه» در قرآن بپردازد.

در بافت فرهنگی جوامع اسلامی، مسئله‌ی اشاعه‌ی اطلاعات و افشاگری، همواره با ملاحظات اخلاقی و اجتماعی همراه بوده است. از منظر قرآن، نشر اطلاعات باید با آگاهی، مسئولیت‌پذیری و حفظ مصالح جمعی همراه باشد. واکاوی واژه‌هایی مانند «اذاعه»، علاوه بر تبیین ظرائف معنایی، می‌تواند در فهم دقیق‌تر مسئولیت‌های ارتباطی در عصر رسانه و شبکه‌های اجتماعی نیز مؤثر باشد؛ جایی که سرعت انتقال اطلاعات، ضرورت بازنگری در معیارهای اخلاقی افشاگری و امانت‌داری را دوچندان کرده است.

۲. پیشینه

براساس بررسی انجام شده توسط نگارنده تا کنون پژوهش مستقل در حیطه این موضوع کار نشده است، اما برخی از پژوهشگران معاصر، همچون: موحیدیان عطار و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «واکاوی کتمان سر در آموزه‌های اهل بیت و پیامدهای هتک و اذاعه آن» اشاره‌ای کمرنگ و غیر مستقیم به واژه اذاعه نموده است. آل‌یاسین (۱۳۹۶) در مقاله «نشر خبر فحشا» به صورت مختصر به مفهوم واژه اشاعه پرداخته است. علی رغم تلاش‌هایی که در حوزه‌های مختلف معارف اسلامی صورت گرفته است جای خالی پژوهشی متمرکز بر واژه

یاد شده احساس می‌شود که به شناخت عمیق تر واژگان و ظرافت‌های معنای واژه «اذاعه» و سایر کلمات همسان به دست بیاید. از این رو در تحقیق حاضر تمرکز بر تبیین مؤلفه‌های معنایی اذاعه و سایر واژگان مرتبط آن در قرآن کریم اختصاص یافته است.

۳. مفاهیم تحقیق

در این بخش مفاهیم مؤلفه‌های معنایی و روابط مفهومی بررسی خواهد شد:

۳-۱. مؤلفه‌های معنایی

معناشناسان برای بررسی دقیق مفاهیم واژگان، آن‌ها را به شاخص‌هایی تجزیه می‌کنند که هر یک، مؤلفه‌ای معنایی محسوب می‌شود و درک صورت زبانی واژه را تسهیل می‌نماید (صفوی، ۱۳۹۷: ۷۸). در واقع، مؤلفه‌های معنایی مجموعه‌ای از ویژگی‌هایی‌اند که مفهوم یک واژه را شکل می‌دهند و امکان توصیف دقیق روابط معنایی در جمله را فراهم می‌سازند. این مؤلفه‌ها روابط مفهومی واژگان را در سطح واژگانی نمایان می‌کنند (پالمر، ۱۳۴۶: ۱۴۷).

از ترکیب این مؤلفه‌ها، معنایی گسترده‌تر برای واژه حاصل می‌شود؛ استخراج این عناصر معنایی یکی از اهداف اصلی تحلیل‌های معناشناختی است که می‌توان آن‌ها را از متن یا بافت آن به دست آورد (پالمر، ۱۳۴۶: ۱۵۳). این روش امکان ارائه‌ی تعریفی جامع‌تر از واژه را فراهم می‌سازد و حد و مرزهای معنایی آن را روشن می‌سازد (آزادی، ۱۳۸۴: ۳۱). از این رو، شناسایی مؤلفه‌های معنایی و مقایسه آن‌ها با واژگان مترادف، به درک دقیق‌تر معنای هر واژه و تشخیص جایگاه و کاربرد آن در جملات و موقعیت‌های گوناگون می‌انجامد.

۳-۲. روابط مفهومی

در معناشناسی نوین، بررسی روابط مفهومی میان واژگان از جایگاهی بنیادین برخوردار است. به باور زبان‌شناسان، درک معنای دقیق یک واژه تنها از رهگذر تحلیل روابط درونی آن با دیگر عناصر زبانی امکان‌پذیر است (باقری، ۱۳۷۴: ۲۹۶). هر واژه، در نظام زبان، با گروهی از واژگان رابطه‌ای مفهومی برقرار می‌سازد؛ برخی از این روابط مبتنی بر مؤلفه‌های معنایی مشترک‌اند، در حالی که برخی دیگر مبتنی بر تفاوت‌های معنایی‌اند.

برای تحلیل این روابط، می‌توان از روش تحلیل مؤلفه‌های معنایی بهره گرفت؛ شیوه‌ای که به‌طور نظام‌مند، عناصر مشترک و متمایز میان واژگان را شناسایی می‌کند (صفوی، ۱۳۹۷: ۲۸۰). در حقیقت، بررسی روابط مفهومی به استخراج و طبقه‌بندی مؤلفه‌هایی می‌انجامد که در معناسازی واژگان نقش دارند.

ایزوتسو نخستین کسی بود که معناشناسی را به‌منظور کشف معانی واژگان قرآن کریم به کار گرفت. او بر این باور بود که واژگان قرآنی تنها در بستر دستگاه معنایی کل قرآن قابل فهم‌اند. بر همین اساس، مفاهیمی چون «روابط مفهومی» و «حوزه‌های معنایی» وارد تحلیل‌های قرآنی شدند. این مفاهیم به معنای هم‌نشینی واژگانی‌اند که در ترسیم یک تصور کلی و مشترک نقش دارند (ایزوتسو، ۱۳۶۱: ۲۵).

۴. تحلیل مقایسه‌ای واژگان حوزه معنایی انتشاراطلاعات

در حوزه معنایی واژه «اذاعه»، می‌توان مجموعه‌ای از واژگان قرآنی را شناسایی کرد که دارای دایره‌های مفهومی مشترک هستند و در کنار یکدیگر، معنای این حوزه را غنی‌تر می‌سازند. در پژوهش حاضر، برای تبیین دقیق‌تر ظرائف معنایی واژه «اذاعه»، برخی واژگان هم‌سو که در قرآن کریم به کار رفته‌اند، مورد بررسی تطبیقی قرار گرفته‌اند. در نگاه نخست، واژگان معرفی‌شده به‌واسطه‌ی اشتراک معنایی با واژه «اذاعه»، می‌توانند در موقعیت‌هایی مشابه، در صورت انطباق شرایط کاربردی، جایگزین آن شوند. در طرح مفهومی ارائه‌شده، واژه «اذاعه» در مرکز حوزه‌ی معنایی قرار گرفته و واژگان پیرامون آن، با توجه به میزان اشتراک معنایی، حول آن سامان یافته‌اند.

در رابطه با بافت اجتماعی جوامع معاصر، به‌ویژه در عصر فناوری‌های ارتباطی و گسترش رسانه‌های دیجیتال، مسئله‌ی افشای اطلاعات و سرعت انتشار آن‌ها به یکی از دغدغه‌های اصلی فرهنگی و اخلاقی تبدیل شده است. واژه‌ی قرآنی «اذاعه» که بر انتشار سریع و گسترده‌ی اطلاعات دلالت دارد، می‌تواند چارچوبی مفهومی برای تحلیل مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی در قبال گردش اطلاعات فراهم آورد. از منظر قرآن، انتشار اطلاعات – به‌ویژه آن‌چه که به امور عمومی یا امنیت اجتماعی مربوط می‌شود – نباید بدون تأمل و بررسی انجام گیرد. آیه ۸۳ سوره نساء به صراحت هشدار می‌دهد که افشای اخبار، به‌ویژه اخبار حساس، باید از مجاری

مسئول و آگاه صورت گیرد. این نگاه، بر ضرورت پالایش اطلاعات و سنجش پیامدهای اجتماعی آن تأکید می‌کند و با بسیاری از چالش‌های اخلاقی جامعه اطلاعاتی امروز هم‌پوشانی دارد. از این‌رو، بازخوانی معناشناختی واژه‌هایی چون «اذاعه» در قرآن، می‌تواند زمینه‌ای برای بازاندیشی در شیوه‌های اطلاع‌رسانی، نشر اخبار و حتی رفتار کاربران در شبکه‌های اجتماعی فراهم آورد؛ به‌ویژه در فضایی که سرعت، گاه جایگزین صداقت و دقت می‌شود.

۴-۱. اذاعه

واژه «اذاعه» از ریشه «ذَاعَ» مشتق شده و بر مفاهیمی چون ظهور و انتشار دلالت دارد (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۲، ص ۳۶۵). این واژه یک بار در قرآن کریم به کار رفته است: «وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أذَاعُوا بِهِ» (نساء / ۸۳) برخی لغویان، «اذاعه» را به معنای «اشاعه» دانسته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۱، ص ۶۳۳)، در حالی که گروهی دیگر از معانی چون «افشا» و «اظهار» نیز در تعریف این واژه یاد کرده‌اند (جوهری، ۱۳۷۶ق: ج ۳، ص ۱۲۱۱؛ فیومی، ۱۴۱۸ق: ص ۲۱۳). ابن درید نیز در تعریف خود، جمله‌ی «ذَاعَ السِّرُّ» را به معنای «فاش شدن راز» دانسته است (ابن درید، ۱۹۹۸م: ج ۱، ص ۶۹۳). واژه «اذاعه» تنها یک‌بار در قرآن کریم آمده است. در سوره نساء، آیه ۸۳ می‌خوانیم: «وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أذَاعُوا بِهِ...» {و چون امری مربوط به امنیت یا ترس به آنان برسد، آن را افشا می‌کنند} در این آیه، افشای بی‌ملاحظه‌ی اخبار امنیتی از سوی برخی افراد (که برخی مفسران آن را به منافقان نسبت داده‌اند)، مورد نکوهش قرار گرفته است. بر پایه‌ی این آیه، حفظ اسرار و جلوگیری از اشاعه‌ی بی‌رویه‌ی اخبار مرتبط با امنیت جمعی، از وظایف مؤمنان دانسته شده و افشای آن حرام تلقی گردیده است (حرعاملی، ۱۴۱۴ق: ج ۲۷، ص ۲۰۰). مفسران نیز واژه «أذَاعُوا» را در این آیه به گونه‌های گوناگونی معنا کرده‌اند: اعلان و افشای خبر (طوسی، ۱۳۷۸: ج ۳، ص ۲۷۲)؛ «افشا» (آلوسی، ۱۴۱۷: ج ۴، ص ۱۳۸)؛ «افشا و اظهار» (قرطبی، ۱۴۱۳: ج ۵، ص ۱۸۸) در تفسیر عیاشی نیز آمده است که خداوند در این آیه، قومی را سرزنش می‌کند که با افشای نابجای اخبار، موجب ترس و اضطراب عمومی می‌شوند و راه صحیح را در پیش نمی‌گیرند (عیاشی، ۱۳۸۰ق: ج ۱، ص ۲۶۰). با توجه به تحلیل واژگانی و کاربرد قرآنی، می‌توان نتیجه گرفت که واژه «اذاعه»، هنگامی که در باب افعال به کار می‌رود، معنای «آشکار کردن» یا «افشای عام» را القا

می‌کند. این معنا هم‌راستا با حوزه‌های معنایی مرتبط با اطلاع‌رسانی، اعلان، و نشر عمومی است، به‌ویژه هنگامی که به پیامدهای اجتماعی و اخلاقی افشای اطلاعات توجه شود. برای تبیین دقیق‌تر حوزه معنایی واژه «إذاعه»، بررسی واژگان قرآنی که در مواردی کاربرد مشابه دارند یا در انتقال مفهوم «انتشار، اعلان، افشا یا اظهار» سهیم‌اند، امری ضروری است. در این بخش، به تحلیل تطبیقی برخی از این واژگان پرداخته می‌شود تا مؤلفه‌های معنایی متمایز یا مشترک آنان با «إذاعه» روشن گردد. «تشیع» (نور/۱۹) واژه «تشیع» در آیه «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ...» به معنای گسترش و علنی شدن یک پدیده، به‌ویژه رفتار ناپسند، است. برخلاف «إذاعه» که بیشتر جنبه اطلاع‌رسانی دارد، «تشیع» بار معنایی منفی‌تری دارد و بر اشاعه فساد و ترویج ناهنجاری دلالت می‌کند. اشتراک این دو واژه در جنبه‌ی «انتشار» است، اما «إذاعه» به ذات محتوا بی‌طرف است، در حالی که «تشیع» اغلب به محتوای منفی (مثل فاحشه) اختصاص دارد.

۴-۲. بیان

واژگان «بیان» و «تبیین» هر دو از ریشه «ب-ی-ن» مشتق شده‌اند و بر مفهوم «آشکارسازی» و «روشن شدن» دلالت دارند. واژه‌های «بیان» و «تبیین» (از ریشه ب-ی-ن) در قرآن در مجموع ۴ بار به‌کار رفته‌اند.^۱ «تبیین» در لغت به معنای روشن‌ساختن و توضیح دادن است و بیشتر بر فرآیند شفاف‌سازی معنا تأکید دارد؛ در حالی که «بیان» در لغت یکی از معانی اصلی‌اش «انکشاف» و «آشکار شدن» است (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۱، ص ۳۲۷) و لغت‌شناسان آن را به معنای هر سخن یا عملی دانسته‌اند که موجب ظهور معنا و رفع ابهام می‌شود. مشتقات این ریشه، همچون «تَبَيَّنَ»، نیز به معنای «واضح و آشکار شدن» آمده است (جوهری، ۱۳۷۶: ج ۵، ص ۲۰۸۳) و برخی «بیان» را برگرفته از همین ریشه دانسته‌اند که بر ظهور و روشن‌شدن معنا دلالت دارد (فیومی، ۱۴۱۸: ص ۷۰). مثال‌هایی مانند «بان لی الامر» و «بان الحق» نیز همین مفهوم را نشان می‌دهند (ازهری، ۱۴۲۱: ج ۱۵، ص ۴۹۵).

در قرآن کریم، واژه «بیان» سه بار، «تبیان» یک‌بار و مجموع مشتقات این ریشه ۵۶۱ بار آمده است. مفسران ذیل

^۱ ب.ک: آل‌عمران ۱۳۸:۳، نحل ۴۴:۱۶، نحل ۶۴:۱۶، رحمن ۵۵:۵.

آیه «قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ» (بقره/۲۵۶)، «تَبَيَّنَ» را به ظهور و وضوح حقیقت معنا کرده‌اند (طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۲، ص ۳۴۳) و قرطبی نیز همین معنا را ذیل آیه «فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ» (بقره/۲۵۹) بیان کرده است. از نظر معنایی، برخی محققان «بیان» را مفهومی عام‌تر از «نطق» دانسته‌اند و آن را به معنای «کشف و آشکار شدن بعد از ابهام» معرفی کرده‌اند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ص ۱۵۷). مصطفوی نیز بر جنبه «تفکیک و تمایز» در این واژه تأکید می‌کند (مصطفوی، ۱۳۷۴: ج ۱، ص ۳۶۶).

در کنار این دو مفهوم، واژه «اذاعه» جایگاه متفاوتی دارد. برخلاف «بیان» و «تبیین» که بر روشن‌سازی و آشکارکردن معنا دلالت دارند، «اذاعه» ناظر به «انتشار و پخش» محتوای قرآن کریم تنها یک‌بار این واژه را در قالب «أذاعوا» (نساء/۸۳) به کار برده و آن را درباره افشای خبری حساس ذکر کرده است. این آیه نشان می‌دهد که افشای نابجای اخبار، مسأله‌ای اخلاقی و اجتماعی است و قرآن مفهوم «اذاعه» را با «صلاحیت خبررسانی» پیوند می‌زند. در مقابل، واژگانی چون «جَهْرًا» (نحل/۷۵) و «عَلَانِيَةً» (رعد/۲۲) بر آشکار بودن در برابر پنهانی دلالت دارند، اما بیشتر به «حالت» و «شیوه» بیان یا عمل اشاره دارند، نه به فرآیند انتشار آن؛ در حالی که «اذاعه» مستقیماً ناظر به نقل و اشاعه محتوای قرآن است.

از منظر فرهنگی و اجتماعی، «بیان» و «تبیین» نقش بنیادینی در ارتباطات انسانی، آموزش، انتقال مفاهیم و شکل‌گیری فهم مشترک دارند. بیان روشن، اساس گفت‌وگوهای مؤثر، رفع ابهام، حل اختلافات و ارتقای آگاهی جمعی است. کسانی که قدرت بیان بالایی دارند، معمولاً در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی نقش هدایت‌گر ایفا می‌کنند. بیان شفاف، به‌ویژه در جوامعی که با تعصب یا سرکوب افکار مواجه‌اند، ابزاری برای واکاوی حقیقت و ایجاد تحولات مثبت اجتماعی است.

در مقابل، «اذاعه» در عصر ارتباطات دیجیتال، به رفتاری روزمره تبدیل شده است؛ رفتاری که گاه بدون سنجش پیامدهای اخلاقی صورت می‌گیرد و می‌تواند به اشاعه شایعات، تخریب شخصیت‌ها، افشای حریم خصوصی و رواج اخبار جعلی بینجامد. قرآن کریم در آیه ۸۳ سوره نساء به‌روشنی نسبت به چنین افشاسازی‌هایی هشدار می‌دهد و نشان می‌دهد که انتشار محتوا، تنها یک «حق ارتباطی» نیست، بلکه عملی اخلاقی با پیامدهای اجتماعی گسترده است.

بر این اساس، تحلیل معناشناختی واژگان «بیان»، «تبیین» و «اذاعه» تنها جنبه لغوی ندارد، بلکه زمینه‌ای برای فهم کارکردهای اخلاقی، فرهنگی و ارتباطی این مفاهیم در دنیای امروز فراهم می‌سازد. تبیین و بیان ابزارهای روشن‌سازی حقیقت‌اند؛ اما اگر انتشار محتوا بدون مسئولیت اخلاقی صورت گیرد، «اذاعه» می‌تواند خود به عاملی برای انحراف افکار عمومی و آسیب به اعتماد اجتماعی تبدیل شود.

۴-۳. اشاعه

واژه «اشاعه» از ریشه «ش-ی-ع» گرفته شده و بر معنای تقویت، کمک کردن، فاش ساختن و منتشر کردن دلالت دارد (ابن فارس، ۱۳۹۹، ج ۳، ص ۲۳۵). مشتقات این واژه در قرآن کریم (به معنای: انتشار، شایع شدن، پیروان و گروه‌ها) ۶ بار به کار رفته است.^۱ لغت‌شناسان «اشاعه» را در مثال‌هایی مانند «شاعَ الشيء» (فیومی، ۱۴۱۸: ص ۳۲۹)، «شاعَ الخبر» (ابن درید، ۱۹۹۸م: ج ۲، ص ۳۳۱) و «شاعَ الحديث» (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۳، ص ۱۲۴۰) به معنای ظهور، برملا شدن یا آشکار شدن تفسیر کرده‌اند. این واژه و مشتقات آن در یازده آیه از قرآن کریم به کار رفته است و تنها در آیه «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا» (نور/۱۹) به معنای اظهار، اعلان و افشا آمده است (قرطبی، ۱۴۱۳: ج ۱۲، ص ۱۳۷؛ ابن عاشور، بی‌تا، ج ۱۸، ص ۱۴۸). اگرچه لغت‌شناسان و مفسران «اشاعه» را بیشتر به معنای «ظهور» تفسیر کرده‌اند، برخی محققان آن را به معنای «انتشار» و «تقویت» نیز دانسته‌اند و این معنا را در تمام مشتقات قرآنی آن لحاظ کرده‌اند. راغب اصفهانی مفهوم کامل و اصلی این واژه را در گستردگی و توسع آن می‌داند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ص ۴۷۰). همچنین روایتی از امام صادق (ع) ذیل همین آیه نقل شده است که «کسی که آنچه را درباره مومنی بشنود برای دیگران بازگو کند، جزء مصادیق این آیه است» (میرزا قمی مشهدی، ۱۳۸۱: ج ۶، ص ۱۵۹). این روایت گواهی است بر اینکه «اشاعه» به معنای انتشار و پخش نمودن است. تفسیر نمونه نیز تصریح دارد که تعبیر «اشاعه فاحشه» مفهومی گسترده دارد و شامل منتشر کردن فساد، پخش نمودن زشتی‌ها و کمک به گسترش آن‌ها می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲ش: ص ۲۶۱). بر اساس آنچه بیان شد، «اشاعه» بر انتشار و تقویت همراه با توسع دلالت دارد و

۱. ر.ک: انعام ۶: ۶۵، انعام ۶: ۱۵۹، یونس ۱۰: ۴۷، مریم ۱۹: ۷۵، قصص ۲۸: ۴، سبأ ۳۴: ۵۴

«ظهور» صرف، معنی اصلی آن نیست، بلکه لازمه این دو است. از مثال‌های لغویان که در ابتدا ذکر شد نیز می‌توان نتیجه گرفت که «اشاعه» به معنای انتشار همراه با ظهور است. تفاوت «اشاعه» با واژگان مترادف دیگر در این است که در «اشاعه» قید «انتشار» و «توسع» همراه با «تقویت» وجود دارد، در حالی که در سایر واژگان، «انتشار» جزئی از معنای اصلی نیست. برای مثال، در واژه «اذاعه» نیز قید «انتشار» وجود دارد اما همراه با «ظهور» است و برای دلالت بر معنای «ظهور» شرط و قید خاصی لازم نیست. علاوه بر این‌ها در بستر جامعه امروز، مفهوم «اشاعه» اهمیت ویژه‌ای یافته است، به‌ویژه در فضای رسانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی که انتشار اطلاعات و اخبار با سرعت بسیار بالا صورت می‌گیرد. این واژه که در قرآن کریم به گسترش فساد و زشتی اشاره دارد، می‌تواند تلنگری باشد بر مسئولیت اخلاقی افراد در مواجهه با اطلاعات؛ به‌ویژه آنکه اشاعه نادرست یا غیرمسئولانه می‌تواند به تشویش اذهان، ترویج آسیب‌های اجتماعی و تخریب بنیان‌های اخلاقی جامعه منجر شود. در این معنا، فهم دقیق معنای «اشاعه» در قرآن، می‌تواند به درک عمیق‌تر مسئولیت فردی و اجتماعی در عصر ارتباطات کمک کند.

۴-۴. اظهار

واژه «اظهار» از ریشه «طاء - هاء - راء» به معنای قوت، آشکارسازی و ظهور است (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۳، ص ۴۷۱). ریشه «ظ ه ر» (ظهر) در قرآن کریم ۵۹ بار به کار رفته است.^۱ لغت‌شناسان این واژه را به دو معنا تقسیم کرده‌اند: نخست، پیروز شدن و غلبه‌ی چیزی بر دیگری (ازهری، ۱۴۲۱: ج ۶، ص ۲۵۴) و دوم، ظاهر شدن چیزی که پیش‌تر پنهان بوده است (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۳، ص ۴۷۱). همچنین، «اظهار» به مفهوم ظاهر کردن و آشکار نمودن نیز به کار رفته است (دهخدا، ۱۳۷۷: ص ۶۲۵). در علم تجوید، «اظهار» به معنای تلفظ حروف از مخرج خود به صورت واضح، بدون هیچ ادغام یا غنه است (جمعی از پژوهشگران، ۱۴۲۶: ج ۱،

۱. رک: بقره ۸۵، بقره ۱۰۰، بقره ۲۲۶، آل عمران ۱۸۷، نساء ۲۱، نساء ۳۴، نساء ۸۱، نساء ۱۵۴، انعام ۶۹، اعراف ۱۶۹، اعراف ۱۷۶، انفال ۵۷، توبه ۸، توبه ۳۳، یوسف ۲۱، رد ۱۷، ابراهیم ۴۸، حجر ۱۵، نحل ۷۹، کهف ۹۷، مریم ۲۶، طه ۵۵، نور ۳۱، فرقان ۵۵، نمل ۸۲، روم ۴۱، لقمان ۲۰، احزاب ۲۶، سبأ ۲۸، شوری ۷، فتح ۲۸، حدید ۳، مجادله ۲، مجادله ۳، مجادله ۴، مجادله ۸، مجادله ۹، مجادله ۱۰، تحریم ۳، جن ۲۶، ۷۲:۲

ص ۵۵۴). به این معنا، تلفظ حروف کاملاً واضح و بدون تغییر انجام می‌شود (صراف، ۱۴۲۸ق: ص ۴۹). برخی لغت‌شناسان «اظهار» را به معنای «خلاف باطن» از هر چیز می‌دانند (فیومی، ۱۴۱۸: ص ۳۸۷)، همانطور که در آیه «بِأَن تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا» (بقره/۱۸۹) به آن اشاره شده است (یعنی از پشت خانه‌ها وارد شوید). از شواهد دیگر برای معنای آشکارسازی «اظهار» می‌توان به واژگانی مانند «ظَاهِرُهُ» یا «ظاهر» اشاره کرد که به معنای چیزی است که برخلاف باطن، قابل مشاهده است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۲، ص ۱۱۱۹) و نیز زمین‌های خشن مانند تپه و کوه که به دلیل برجستگی‌شان «ظاهره» نامیده می‌شوند (ازهری، ۱۴۲۱: ج ۶، ص ۲۵۰). عرب‌های بادیه‌نشین برای بیان عبور از راه خشک، عبارت «سَلَكْنَا الظَّهْرَ» (راه خشکی را پیمودیم) را به کار می‌بردند که دلالت بر آشکار بودن و قابل مشاهده بودن مسیر دارد. واژه «اظهار» و مشتقات آن در قرآن کریم ۵۹ مرتبه به کار رفته است، از جمله در آیه «مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ...» (فاطر/۴۵) که «ظهر» به معنای سطح زمین است، و در آیه «وَذَرُّوا ظَاهِرَ الْأَلْثَمِ وَبَاطِنَهُ» (انعام/۱۲۰) که «ظاهر» به گناه آشکار و «باطن» به گناه پنهان اشاره دارد (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۴، ص ۵۵۱). در آیه «...وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» (توبه/۳۳) واژه «أظهر» به معنای پیروزی و غلبه آمده است که نشان می‌دهد «اظهار» گاهی مفهوم تسلط و برتری را نیز دارد (ابن‌عاشور، بی‌تا: ج ۱۰، ص ۷۴). تفسیر آیه «وَأُظْهِرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ» (تحریم/۳) حاکی از آن است که «اظهار» به معنای اطلاع دادن و آشکار کردن راز است و استعاره از پیروزی است، نه فقط آشکار شدن ظاهری (ابن‌عاشور، بی‌تا: ج ۲۸، ص ۳۱۵). از سوی دیگر، «اظهار» همراه با حرف جر «علی» به معنای تسلط و برتری یافتن چیزی بر چیز دیگر است؛ به این معنی که خداوند هیچ کس را از غیب مخصوص خود آگاه نمی‌سازد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۲۰، ص ۵۳). بررسی واژه «ظهور» در مقایسه با واژگانی مانند «بروز» و «علانیه» نشان می‌دهد که «ظهور» به معنای آشکار شدن چیزی پنهان و همچنین به معنای پیروزی و غلبه است، در حالی که سایر واژگان صرفاً به معنای آشکار شدن دلالت دارند. البته از منظر فرهنگی و اجتماعی، «اظهار» نقش بسیار مهمی در تعاملات انسانی و ساختارهای اجتماعی دارد. اظهار واقعیت‌ها، عقاید و احساسات به صورت آشکار و شفاف، از پایه‌های اعتماد و ارتباط سالم در جوامع به شمار می‌رود. در فرهنگ اسلامی، «اظهار» گاه به عنوان اقدامی مثبت برای آشکارسازی حقایق و رفع ابهامات دیده شده و در جایگاه مقابله با پنهان‌کاری و دروغ‌گویی تأکید شده

است. از سوی دیگر، اظهار بیش از حد یا بی‌رویه برخی مسائل می‌تواند به بروز تنش‌های اجتماعی، خشونت‌های کلامی، و حتی تفرقه‌های خانوادگی یا اجتماعی منجر شود. بنابراین، در ساختارهای فرهنگی جامعه ایرانی-اسلامی، «اظهار» همراه با رعایت موازین اخلاقی و دینی به مثابه تعادل میان صداقت و حفظ حریم خصوصی تلقی می‌شود. این واژه همچنین در مناسبات سیاسی و اجتماعی به کار می‌رود؛ جایی که اظهار واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی گاه به معنای دفاع از حقوق شهروندی و مبارزه با فساد است و در برخی موارد نیز می‌تواند به بروز مشکلات امنیتی و تفرقه‌های اجتماعی بیانجامد. بنابراین، مطالعه دقیق معنای «اظهار» در متون دینی به درک بهتر مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در زمینه افشای اطلاعات کمک می‌کند.

۴-۵. ابراز

واژه «ابراز» مشتق از ریشه «برز» است که معانی متعددی از جمله ظهور پس از پنهان ماندن را در بر می‌گیرد (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۱، ص ۱۵۱). ریشه «ب ر ز» در قرآن کریم ۹ بار به کار رفته است.^۱ این واژه همچنین به معنای خارج شدن، ظهور یک شیء (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۱، ص ۲۱۸)، و نیز فضای باز، مکانی دور و گسترده اطلاق می‌شود (فیومی، ۱۴۱۸: ص ۴۴). لغت‌شناسان عبارت «تَبَرَّزُ فُلَانٌ» را به معنای خروج شخص به سمت «برز» (فضای باز) دانسته‌اند که شرط آن ظهور و بروز است (بروسی، ۱۴۲۱: ج ۱، ص ۴۸۰). در برخی کتب لغت، شاهدهایی برای دلالت «ابراز» بر ظهور ذکر شده است. به عنوان مثال، در «تهذیب اللغة» آمده که زمانی از «برز» استفاده می‌شود که انسان دارای شئون آشکار باشد (ازهری، ۱۴۲۱: ج ۱۳، ص ۲۰۱). همچنین، عبارت «کتاب مبروز» به معنای کتابی است که ظاهر و منتشر شده باشد (جوهری، ۱۳۷۶: ج ۳، ص ۸۶۴). حضرت علی (ع) در خطبه ۱۷۲ نهج‌البلاغه به واقعه‌ای اشاره می‌کند که طلحه و زبیر، عایشه را همراه خود به بصره بردند و این واژه را به کار برده‌اند: «فخرجوا یجرّون حرمه رسول الله... و ابرزا حبیس رسول الله لهما و لغيرهما»، یعنی آنان محبوس رسول خدا را بر خود و دیگران آشکار کردند (صبحی صالح، ۱۳۷۴: ص ۲۴۷). در این بیان، «ابراز» به معنای آشکار کردن آمده است. مفسران قرآن واژه «ابراز» را در آیه «وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ» (بقره/۲۵۰)

^۱ ب.ک: بقره ۲:۲۵۰، اعراف ۷:۴۸، انفال ۸:۵۰، انفال ۸:۵۵، کهف ۱۸:۴۸، انبیاء ۲۱:۹۷، صافات ۳۷:۲۲، ق ۵۰:۲۲، ابراهیم ۱۴:۲۱

به معنای خروج، ظهور و حرکت به سمت زمین باز و میدان نبرد تفسیر کرده‌اند (بروسوی، ۱۴۲۱: ج ۱، ص ۴۸۰). همچنین در آیه «وَبَرِّزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا» (ابراهیم/۲۱) بیان شده است که «برز» به معنای خارج شدن شیء از پوشش و حالت پیشینش است به گونه‌ای که قابل حس و مشاهده باشد (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۵-۶، ص ۴۷۵). در آیه «وَبَرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى» (نازعات/۳۶) واژه «برز» به معنای اظهار و آشکار کردن جهنم برای بیننده به کار رفته است (ابن عاشور، بی تا: ج ۳۰، ص ۹۰). تفاوت مهم واژه «ابراز» با «اظهار» در این است که «اظهار» علاوه بر آشکارسازی، بر مفهوم پیروزی و غلبه نیز دلالت دارد (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۲، ص ۱۱۱۹؛ عسگری، ۱۴۱۲ق: ص ۳۴۳)، در حالی که «ابراز» صرفاً به آشکار شدن یک شیء اشاره دارد و معنای ظهور مطلق را در بر ندارد. برخی محققان معتقدند «ابراز» به معنای خارج شدن یک شیء از حالت یا شکل قبلی است، به گونه‌ای که قابل مشاهده و مشهود باشد (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۵، ص ۴۷۵) و یا به معنای حالت خاص و کیفیت منحصر به فرد است که این قید در معنای «اظهار» مشاهده نمی‌شود (مصطفوی، ۱۳۷۴: ج ۱، ص ۲۲۵۱). در زمینه فرهنگی و اجتماعی هم، «ابراز» به معنای آشکار ساختن یا بروز دادن چیزی است که پیش‌تر در پوشش یا حالت نهفته قرار داشت. این مفهوم به ویژه در بیان احساسات، نظرات، یا واقعیت‌های اجتماعی اهمیت ویژه‌ای دارد. در جوامع مختلف، نحوه و میزان «ابراز» عواطف، عقاید و افکار، بازتاب‌دهنده ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی آن جامعه است. در فرهنگ اسلامی و ایرانی، ابراز احساسات و عقاید باید همراه با رعایت موازین اخلاقی و حرمت‌ها باشد؛ چرا که ابراز بی‌حد و حصر ممکن است به تعارضات فردی و اجتماعی دامن بزند. از سوی دیگر، «ابراز» حقیقت و دفاع از حقوق، ابزاری مهم در پیشبرد عدالت و شفافیت اجتماعی محسوب می‌شود. نمونه تاریخی در خطبه حضرت علی (ع) نشان می‌دهد که ابراز شرایط دشوار و آگاه ساختن مردم نسبت به وضعیت اجتماعی، گاهی نقشی کلیدی در تحولات سیاسی و اجتماعی ایفا می‌کند. بنابراین، «ابراز» علاوه بر معنای لغوی، بار معنایی فرهنگی و اجتماعی دارد که تعادل میان آشکارسازی و حفظ حرمت‌ها را می‌طلبد.

۶-۴. ابداء

واژه «ابداء» که از ریشه (ب-د-و) مشتق شده است در قرآن کریم ۸ بار به کار رفته است. به معنای ظهور و آشکار شدن چیزی می‌باشد (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۱، ص ۲۱۲). این واژه در زبان عربی علاوه بر معنای آشکار

شدن از خفا (ابن منظور، ۱۴۱۴: ص ۶۵۱)، دلالت بر ظهور یافتن چیزی از عدم و نه فقط از خفا نیز دارد (فضلی، ۱۴۱۴ق: ص ۱۰۷). در برخی متون لغوی، عبارت «بَدَأَ الشَّيْءُ... بُدُوًّا» به معنای آشکار شدن و ظهور به کار رفته است که نشانگر معنای غالب «بدو» است.

مثال‌های دیگری مانند «بَدَأَ لَهُ فِي هَذَا الْأَمْرِ بَدَأٌ» نیز دلالت بر ظهور رأی یا نظری دارند که در ابتدا آشکار نبوده است (جوهری، ۱۳۷۶: ج ۶، ص ۲۲۷؛ زمخشری، ۱۹۷۹: ص ۱۸). همچنین تعبیراتی مانند «بدا الصبح و بدت الشمس» بیانگر ظهور بدون دخالت قصد قبلی انسان است (عسگری، ۱۴۱۲ق: ص ۳۴۴). با توجه به این نمونه‌ها می‌توان دریافت که «بدو» به معنای ظهور است و این ظهور ممکن است بدون دخالت اختیار یا قصد انسانی باشد. برخی محققان بر این باورند که تمامی معانی مرتبط با این واژه در نهایت به مفهوم کلی «ظهور» بازمی‌گردند (فانی اصفهانی، ۱۳۹۴: ص ۳۲). خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ» (بقره/۳۳). (و آنچه را آشکار می‌کنید و آنچه را پنهان می‌داشتید می‌دانم). مفسران در شرح این آیه، نکاتی را درباره واژگان «ابداء»، «اعلان»، «اظهار» و «بدو» بیان کرده‌اند که همگی به یک مفهوم نزدیک‌اند. این واژگان در مقابل مفاهیمی چون «کتمان» و «ابطان» (پنهان داشتن) قرار دارند (طوسی، ۱۳۷۲: ج ۱، ص ۱۴۵). علامه طباطبایی نیز «ابداء» را به معنای «اظهار» تفسیر کرده است (طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۲، ص ۳۹۷).

برخی محققان معتقدند که تمامی واژگانی که در معانی «بدو» آمده‌اند، نهایتاً به مفهوم «ظهور» برمی‌گردند، چه این ظهور همراه با قصد و اراده باشد و چه بدون آن (فانی اصفهانی، ۱۳۹۴: ص ۲۳-۳۸). در این راستا، راغب اصفهانی تفاوت میان «ظهور» و «بدو» را چنین توضیح می‌دهد که «ظهور» هم با قصد و هم بدون قصد کاربرد دارد، اما «بدو» تنها در مواردی به کار می‌رود که هیچ قصد و اختیاری از قبل وجود نداشته باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ص ۱۱۳). همچنین گفته شده است که «بدو» به معنای ظهور آشکار است (مصطفوی، ۱۳۷۴: ج ۱، ص ۲۳۵). علاوه بر موارد بیان شده، در بُعد فرهنگی و اجتماعی، «ابداء» اشاره به فرآیند آشکار ساختن حقایق، افکار یا احساساتی دارد که پیش‌تر در پنهان یا نهان قرار داشتند. این مفهوم در جوامع انسانی نقش کلیدی در ارتباطات بین فردی، شفاف‌سازی و اعتماد اجتماعی ایفا می‌کند. ابعاد «ابداء» در فرهنگ‌های مختلف از دیدگاه‌های اجتماعی و اخلاقی قابل بررسی است؛ چرا که آشکارسازی برخی مسائل می‌تواند منجر به بهبود

روابط اجتماعی و عدالت شود، اما در عین حال ممکن است موجب حساسیت‌ها یا تعارضات اجتماعی نیز گردد. در فرهنگ اسلامی، «ابداء» حقیقت همراه با رعایت اصول اخلاقی و احترام به حرمت‌ها مورد تأکید است. مثلاً در روایات و آموزه‌های دینی، به بیان و ابراز حقایق با حکمت و ملاحظه تأکید شده است تا از آسیب به افراد و جامعه جلوگیری شود. از این منظر، «ابداء» نه تنها به معنای صرف آشکارسازی بلکه به معنای مدیریت هوشمندانه این آشکارسازی در چارچوب ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی است.

۴-۷. اِجْهَار

واژه «اِجْهَار» مشتق از ریشه «جهر» است و به معنای اعلان، آشکار کردن یا علنی ساختن چیزی به کار می‌رود (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۱، ص ۴۸۷). ریشه (ج ه ر) در قرآن کریم ۱۶ بار به کار رفته است^۱. لغت‌شناسان این واژه را در برابر «سرّ» به معنای آشکار بودن و مقابل پنهان‌داشتن دانسته‌اند؛ برای مثال «جهر» را ضد «سرّ» معنا کرده‌اند که به معنای آشکار بودن یا ظهور است (ابن درید، ۱۹۹۸: ج ۱، ص ۳۲۵؛ فیومی، ۱۴۱۸: ص ۱۲). عبارت «اِجْهَارُ الْكَلَامِ» به معنای آشکار کردن سخن و اعلام آن استفاده شده است (جوهری، ۱۳۷۶: ج ۲، ص ۶۱۸) و همچنین «اِجْهَار» به معنای اظهار نیز آمده است (فیومی، ۱۴۱۸: ص ۱۱۲). برخی لغت‌شناسان با ذکر مثال‌هایی نظیر «جَهْرَ بَكْلَامِهِ وَ صَلَاتِهِ وَ قِرَاءَتِهِ» (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۱، ص ۳۲۵) واژه «جهر» را به معنای آشکار ساختن سخن و صدای بلند تفسیر کرده‌اند. این واژه در قرآن کریم ۱۶ بار به کار رفته است که در میان مفسران، معنای اصلی آن اغلب بلند کردن صدا در سخن یا نماز بیان شده است. در آیه «حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً» (بقره/۵۵) «جهرة» به معنای آشکار بودن و علانیه معنا شده است (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۱-۲، ص ۲۴۰) و برخی آن را استعاره از ظهور کامل دانسته‌اند (آلوسی، ۱۴۱۷: ج ۱، ص ۴۱۵). مفسران در ذیل آیه «قَوْلُكُمْ أَوْ اِجْهَرُوا بِهِ» (ملک/۱۳) نیز واژه «اِجْهَار» را به معنای اظهار و اعلان سخن تفسیر کرده‌اند، هرچند در قرآن کریم این واژه

^۱ سوره بقره ۲:۲۷۱، سوره نساء ۴:۱۴۸، سوره اعراف ۷:۵۵، سوره اعراف ۷:۲۰۵، سوره رعد ۱۳:۱۰، سوره فرقان ۲۵:۷، سوره فرقان ۲۵:۸، سوره فصلت ۴۱:۲۶، سوره شوری ۲:۵۱، سوره احقاف ۴۶:۲۴، سوره فلق ۱۱۳:۱، سوره ناس ۱۱۴:۴، سوره نمل ۲۷:۱۴، سوره اسراء ۱۷:۱۱۰، سوره انعام ۶:۳، سوره نوح ۷۱:۸.

عمدتاً درباره سخن به کار رفته است، مانند: «مَنْ أَسْرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ» (رعد/۱۰). (کسی که سخن خود را پنهان کند و کسی که آن را آشکار سازد)

اما «اجهار» در موضوعات دیگری نیز به کار رفته است؛ مانند انفاق: «فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا» (نحل/۷۵)، عذاب: «إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَعْتُهُ أَوْ جَهْرَةً» (انعام/۴۷)؛ دعوت: «ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا» (نوح/۸)، رویت: «فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمْ الصَّاعِقَةُ» (نساء/۱۵۳)

در برخی آیات، واژه «جهر» به صورت مطلق و به معنای آشکار و شناخته شده به کار رفته است، مانند: «إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ» (اعلی/۷) که بیانگر دانش خداوند از آنچه آشکار و پنهان است. واژه «اجهار» در قرآن در برابر مفاهیمی چون «سر» (مثلاً در آیه «يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ»؛ انعام/۳)، «کتمان» («وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ»؛ بقره/۲۳) و «اخفاء» («وَإِنْ تُخَفُّوهُمَا»؛ بقره/۲۷۱) قرار گرفته است، که نشانگر تضاد آشکارسازی و پنهان داشتن است. در مقابل «ابداء» نیز واژه‌ای است که معنا و کاربرد آن بسیار نزدیک به «اجهار» و «اعلان» است، اگرچه «اعلان» معمولاً بیشتر در معنای اعلام رسمی و عمومی به کار می‌رود و معنای مطلق و همه‌جانبه ندارد. علاوه بر مطالب بیان شده، اگر با رویکرد فرهنگی و اجتماعی به این واژه توجه گردد، گفته می‌شود که فرهنگ و جامعه در تفسیر و کاربرد «اجهار» نقش بسیار مهمی دارند. «اجهار» فرآیندی است که در آن حقایق، احساسات، یا اطلاعاتی که پیش‌تر پنهان بوده‌اند به شکل علنی و آشکار بیان می‌شوند. در فرهنگ‌های مختلف، آشکارسازی می‌تواند به عنوان ابزاری برای شفافیت، عدالت و ارتقای روابط اجتماعی تلقی شود؛ اما گاه همین آشکارسازی می‌تواند موجب حساسیت، سوء تفاهم یا درگیری نیز شود. از منظر اجتماعی، «اجهار» اغلب به بیان علنی حقوق، نیازها یا اعتراض‌ها اطلاق می‌شود که می‌تواند نقش کلیدی در تغییرات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایفا کند. در متون دینی و فرهنگی اسلامی، «اجهار» معمولاً با رعایت اخلاق و موازین دینی توصیه شده است تا این آشکارسازی همراه با حکمت و مصلحت‌سنجی باشد و به ضرر فرد یا جامعه تمام نشود.

واژه «اعلان» از ریشه «عَلَن» مشتق شده و به معنای آشکارسازی، ظهور و نمایاندن چیزی است که قبلاً پنهان بوده است (ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۲، ص ۳۹۶). مشتقات این واژه در قرآن کریم حدود ۱۶ بار ذکر شده است^۱ این واژه هم‌خانواده با «علانیه» است و در متون لغوی و دینی به معنای نشر امری و خلاف «سرّ» به کار می‌رود (جوهری، ۱۳۷۶: ج ۶، ص ۲۱۶۵).

از نظر اجتماعی و فرهنگی، «اعلان» فراتر از صرفاً ظاهر شدن یا بیان یک موضوع است؛ این واژه نشان‌دهنده فرآیندی است که در آن افراد یا گروه‌ها خواهان انتقال و افشای یک پیام، باور یا اطلاعات به جمع هستند تا به شکل آشکار و روشن، هویت، نظرات یا خواسته‌های خود را مطرح کنند. در جوامع مختلف، «اعلان» می‌تواند عاملی مهم در شفافیت اجتماعی، مشارکت مدنی و افزایش آگاهی جمعی باشد. در قرآن کریم، «اعلان» و مشتقات آن ۱۵ بار ذکر شده است. مفسران درباره آیه «وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ» (بقره/۲۷۴) گفته‌اند «علانیه» به معنای آشکارسازی و جهر است، یعنی ظاهر ساختن امری در برابر جمع (ابن عاشور، بی‌تا: ج ۲، ص ۵۴۹). همچنین در آیه «وَمَا يُعْلِنُونَ» (نمل/۷۴) به معنای اظهار آشکار آمده است. از منظر فرهنگی، «اعلان» نیازمند قصد و اراده است؛ بدین معنی که فرد یا گروه آگاهانه تصمیم می‌گیرد تا موضوع یا عقیده‌ای را افشا کند. این در مقابل پنهان‌کاری یا «سرّ» قرار می‌گیرد و در بستر روابط اجتماعی، اعلان نقش کلیدی در ایجاد اعتماد، انتقال پیام و گسترش فهم مشترک دارد. تفاوت مهم «اعلان» با «اظهار» در این است که «اعلان» بیشتر به آشکار کردن آنچه در نفس و ذهن انسان است بدون نیاز به همراهی صدا و یا اشارات کلامی می‌پردازد، در حالی که «اجهار» معمولاً با بلند کردن صدا و حضور فیزیکی آشکارسازی همراه است (عسگری، ۱۴۱۲ق: ج ۶۰، ص ۲۳۳). فرهنگی بودن «اعلان» باعث شده است که این واژه در مناسبات اجتماعی و سیاسی، مانند اعلامیه‌ها، بیانیه‌ها و فراخوان‌ها، کاربردی فراگیر داشته باشد و نقش مهمی در شکل‌دهی به گفتمان عمومی ایفا کند. بنابراین، «اعلان» نه تنها به معنای ظاهر شدن یا بروز دادن است، بلکه بازتاب‌دهنده یک فرایند آگاهانه و فرهنگی برای برقراری

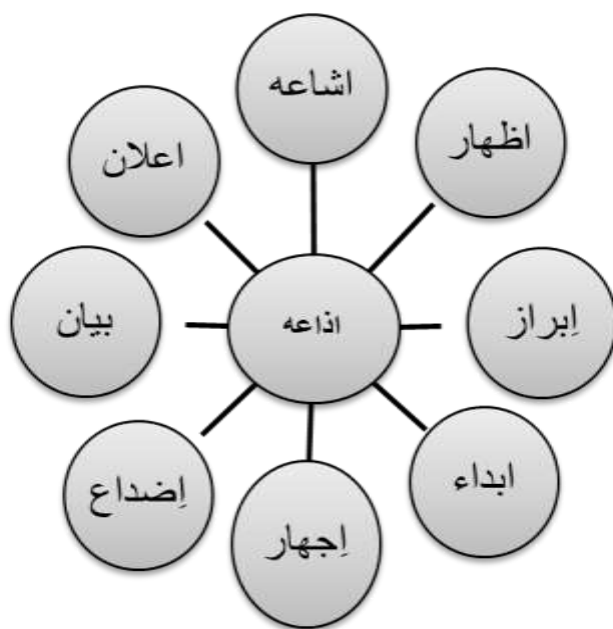
^۱ رک: بقره ۲۷۴؛ نساء ۱۴۸؛ رد ۱۰؛ ابراهیم ۳۸؛ نحل ۱۹؛ نحل ۷۵؛ نمل ۲۵؛ نمل ۷۴؛ لقمان ۲۰؛ سبأ ۳؛ سبأ ۳۴.

ارتباط و تعامل در جامعه است که در آن انسان‌ها می‌کوشند تا موضوعات مهم را به صورت شفاف و روشن بیان کنند.

۴-۹. اصداغ

واژه «اصداغ» از ریشه (ص-د-ع) مشتق شده و در معنای اصلی خود به شکافتن یا گشودن چیزی اطلاق می‌شود (ابن فارس، ۱۳۹۹: ج ۳، ص ۲۳۵). در قرآن کریم دو بار به کار رفته است. «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ» (حجر/ ۹۴) و آیه: «فَيَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ» (روم/ ۴۳). لغت‌شناسان در نمونه‌های کاربردی این واژه، آن را به معنای سخن گفتن آشکار و آشکار ساختن امری، به ویژه حق و حقیقت، دانسته‌اند. برای مثال، عبارت «يَصْدَعُ بِالْحَقِّ» به معنای «آشکارا درباره حق سخن گفتن» است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۲، ص ۹۷۶) و «صَدَعَ الرَّجُلُ بِالْأَمْرِ» به معنای «آن مرد امری را واضح و آشکار ساختن» آمده است (ابن درید، ۱۹۹۸: ج ۲، ص ۳۴۷). در قرآن کریم این واژه پنج بار آمده است. یکی از آیات مشهور آن، آیه «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ» (حجر/ ۹۴) است که در آن خداوند به پیامبر دستور می‌دهد مأموریت خود را آشکار و بدون ترس بیان کند و از مخالفت مشرکان هراس نداشته باشد. مفسران این آیه را به معنای «اظهار» و «اعلان» دانسته‌اند که به آشکار ساختن دعوت و حق اشاره دارد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۲، ص ۴۳۲). از منظر فرهنگی و اجتماعی، «اصداغ» فراتر از بیان آشکار و صریح پیام است. این واژه به نوعی گشودن و شکافتن پرده‌های پنهان و زوایای تاریک در حوزه‌های فکری، اجتماعی و سیاسی اشاره دارد. در جوامع مختلف، کسانی که «اصداغ» می‌کنند، نقش روشنگر و فعال اجتماعی دارند که با افشای حقایق و سخن گفتن بی‌پرده، ساختارهای ناپیدا یا بی‌عدالتی‌ها را برملا می‌سازند. این فرایند ممکن است با مقاومت و تنش اجتماعی مواجه شود اما در نهایت به ارتقای آگاهی عمومی و ایجاد شفافیت می‌انجامد. تفاوت «اصداغ» با دیگر واژگان مشابه مانند «ابداغ» یا «اظهار» در همین جنبه شکافتن و گشودن است؛ به عبارت دیگر، این واژه نه فقط به معنای آشکار شدن یک امر، بلکه به معنای پاره کردن پرده‌های خفا و ایجاد تحولی در فضای اجتماعی یا فکری است. به همین دلیل «اصداغ» بیشتر بار معنایی عملی و تأثیرگذار بر بستر جامعه دارد.

نمودار جامع پژوهش

۵. نتیجه گیری

مطالعه و بررسی مؤلفه‌های معنایی واژگان مرتبط با «اذاعه» در آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که این واژگان همگی به صورت مطلق بر «ظهور» و «انتشار» دلالت ندارند؛ بلکه هر یک با ظرافت‌ها و قیود خاصی همراه‌اند که معانی دقیق‌تر و کاربردهای متنوعی را نمایان می‌سازند. به عنوان مثال، واژه «اشاعه» با قیدهایی همچون انتشار، توسعه و تقویت به کار می‌رود که خود ظهور را به عنوان یکی از لوازم ضروری در نظر می‌گیرد، در حالی که «اذاعه» بیشتر بر انتشار همراه با ظهور تأکید دارد. واژه «اصداد» نیز به معنای شکافتن است و در ریشه‌های مختلف آن، علاوه بر دلالت بر ظهور، معنای اصلی «شکافته شدن» و آشکارسازی را نیز می‌توان مشاهده کرد. واژه «بیان» از جهتی منحصر به فرد است؛ چرا که علاوه بر دلالت بر ظهور و سخن گفتن آشکار، در معنای آن مفهوم جداسازی و وضوح هم نهفته است؛ ویژگی‌هایی که در دیگر واژگان مترادف به چشم نمی‌خورند.

«اعلان» بر آشکارسازی و اظهار آنچه در ذهن و نفس انسان است دلالت دارد و معمولاً بدون همراهی با سخن گفتن است؛ در مقابل، واژه «اجهار» که از ریشه «جهر» آمده، به ظهور کامل همراه با بلند کردن صدا و سخن گفتن اشاره دارد که موجب کمال ظهور می‌شود.

تفاوت‌های ظریف میان «ابداء» و «ابراز» نیز قابل توجه است؛ «ابراز» زمانی بر ظهور دلالت می‌کند که شیء از حالت پنهان در فضای باز ظاهر شود و ویژگی خاصی را نمایان سازد. همچنین، «اظهار» در صورتی که با حرف «علی» به کار رود، معنای برتری، اطلاع و غلبه می‌یابد که از این حیث با واژگان «ابداء»، «ابراز» و «اعلان» متمایز است. نکته مهم دیگر آن است که واژگان «اعلانیه» و «اعلان» در قرآن کریم غالباً زمانی بر ظهور دلالت دارند که همراه با قصد و اراده قبلی باشند، امری که بازتابی از نقش اراده انسانی در آشکارسازی و ارتباطات فرهنگی و اجتماعی است. در مجموع، این واژگان نه تنها به مفاهیم دینی و معنوی ظهور و آشکارسازی اشاره دارند، بلکه از منظر فرهنگی و اجتماعی نیز نقش مهمی در فرآیندهای ارتباطی، انتقال معنا و شکل‌دهی به کنش‌های انسانی ایفا می‌کنند. به این ترتیب، فهم دقیق این واژگان و تفاوت‌های ظریف معنایی آنها به ما کمک می‌کند تا به عمق پیام‌های قرآنی و تأثیر آنها بر زندگی فردی و جمعی بهتر پی ببریم.

منابع

قرآن کریم.

۱. آزادی، پرویز. (۱۳۸۴ش). *مؤلفه‌های معنایی حق در قرآن کریم* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
۲. آل‌یاسین، عبدالحسین. (۱۳۹۶ش). نشر خبر فحشا. *جستارهای فقهی تا اجتهاد*. دوره ۱، شماره ۱، شهریور ۱۳۹۶. ۸۳-۱۲۲.
۳. آلوسی، سید محمود شهاب‌الدین. (۱۴۱۷ق). *روح المعانی*. تصحیح محمدحسین عرب. بیروت: دارالفکر.
۴. ابن‌درید، محمد بن حسن. (۱۹۹۸م). *جمهره اللغة*. چاپ اول. بیروت: دارالعلم للملایین.
۵. ابن‌عاشور، محمد طاهر. (بی‌تا). *التحریر والتنویر*. بیروت: مؤسسه التاریخ.
۶. ابن‌فارس، احمد. (۱۳۹۹ق). *معجم مقاییس اللغة*. بیروت: دارالفکر.

۷. ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. بیروت: دارالفکر للطباعة والنشر والتوزيع.
۸. ازهری، محمد بن احمد و همکاران. (۱۴۲۱ق). *تهذیب اللغة*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۹. ایزوتسو، توشیهیکو. (۱۳۶۱ش). *خدا و انسان در قرآن*. ترجمه احمد آرام. تهران: مؤسسه تحقیقات فرهنگی و زبان‌شناختی.
۱۰. باقری، مه‌ری. (۱۳۷۴ش). *مقدمات زبان‌شناسی*. چاپ سوم. تبریز: دانشگاه تبریز.
۱۱. بروسوی، اسماعیل حق‌ی. (۱۴۱۲ق). *روح البیان*. تصحیح احمد عبید. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۲. پالمر، فرانک. (۱۳۴۶ش). *نگاهی تازه به معناشناسی*. ترجمه کوروش صفوی. تهران: نشر مرکز.
۱۳. جمعی از پژوهشگران. (۱۴۲۶ق). *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (ع)*. زیر نظر سید محمد هاشمی شاهرودی. قم: مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی.
۱۴. جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶ق). *الصاحح: تاج اللغة و صحاح العربیة*. بیروت: دارالعلم للملایین.
۱۵. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۴ق). *وسائل الشیعة*. قم: مؤسسه آل‌البیت (ع).
۱۶. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷ش). *لغت‌نامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
۱۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). *مفردات ألفاظ القرآن*. بیروت: دارالعلم.
۱۸. زمخشری، محمود بن عمر. (۱۹۷۹م). *أساس البلاغة*. بیروت: دار صادر.
۱۹. صبحی صالح، محمد. (۱۳۷۴ش). *نهج البلاغة*. قم: مرکز البحوث الإسلامية.
۲۰. صراف، مصطفی. (۱۴۲۸ق). *الجديد فی علم التجويد*. کربلا: مکتبه العلامة ابن فهد الحلی.
۲۱. صفوی، کوروش. (۱۳۹۷ش). *درآمدی بر معناشناسی*. تهران: سوره مهر.
۲۲. طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴ش). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
۲۳. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲ش). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۲۴. طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۷۸ش). *التبیان فی تفسیر القرآن*. تحقیق احمد قصیر عاملی. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۲۵. عسکری، ابوهلال. (۱۴۱۲ق). *معجم الفروق اللغویة*. تحقیق جامعه مدرسین. چاپ اول. قم: جامعه مدرسین.
۲۶. عیاشی، محمد بن مسعود. (۱۳۸۰ق). *تفسیر العیاشی*. تهران: المکتبه العلمیة الإسلامیة.
۲۷. فانی اصفهانی، سیدعلی. (۱۳۹۴ش). *بداء از نظر شیعه*. ترجمه سیدمحمدباقر بنی سعید لنگرودی. قم: انتشارات امام علی بن ابی‌طالب (ع).
۲۸. فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۰۹ق). *العین*. قم: دار الهجره.

۲۹. فضلی، عبدالهادی. (۱۴۱۴ق). *خلاصه علم الکلام*. قم: دارالکتب الإسلامیه.
۳۰. فیومی، احمد بن محمد. (۱۴۱۸ق). *المصباح المنیر*. بی جا: المكتبة العصرية.
۳۱. قائمی نیا، علیرضا. (۱۳۹۹ش). *معناشناسی (۱)*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۳۲. قرشی بنابی، علی اکبر. (۱۳۷۷ش). *مفردات نهج البلاغه*. تهران: مرکز نشر فرهنگی قبله.
۳۳. قرطبی، محمد بن احمد. (۱۴۱۳ق). *الجامع لأحكام القرآن*. تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۳۴. قمی مشهدی، میرزا محمد. (۱۳۶۶ش). *کنز الدقائق*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۵. مصطفوی، حسن. (۱۳۷۴ش). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.
۳۶. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۶ش). *برگزیده تفسیر نمونه*. تنظیم احمدعلی بابایی. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۳۷. موحیدیان عطار، علی و همکاران. (۱۳۹۹ش). «واکاوی کتمان سرّ در آموزه های اهل بیت (ع) و پیامدهای هتک و اذاعه آن». *شیعه پژوهی*، شماره ۱۹، پاییز و زمستان، صص. ۱۱۹-۱۴۲.